

Shunday qilib, soliq tizimi dinamik bo'lishi kerak, har qanday soliq tahlil qilinishi, salbiy tendentsiyalar aniqlanishi, uni rivojlantirishning yangi variantlari aniqlanishi, QQSning sezilarli qarzdorligini kamaytiradigan va qaytariladigan QQS miqdorini kamaytiradigan samarali choralar ko'rish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. What exactly is indirect tax? February 6, 2024. <https://tax.thomsonreuters.com/blog/what-is-indirect-tax/>.
2. Direct Tax Collection Reaches 14-Year High in 2023-24. <https://vajiramandravi.com/upsc-daily-current-affairs/mains-articles/direct-tax-collection-reaches-14-year-high-in-2023-24/>.
3. Alastair Thomas. VAT Rate Structures in Theory and Practice. Macroeconomics, Trade and Investment Global Practice January 2024. chrome extension: <https://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/>
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099920201182414099/pdf/>.
4. O'zbekiston Respublikasining 2025-yil 25-dekabrda "Soliq va byudjet siyosatining 2026-yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-1108-son qonuni.
5. Misirov K.M. «Bilvosita soliqlarning moliyaviy hisobi va auditini takomillashtirish» mavzusidagi dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent. 2010.
6. Xotamov K.R. «Bilvosita soliqlar hisobi, tahlili va auditini takomillashtirish» i.f.d. dissertatsiyasi avtoreferati, T.: 2016 y. 16 b.
7. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya vazirligi ochiq ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi. Daromadlar 2015-2022-yil ijrosi. <https://openbudget.uz/insomesView/.25.04.2023>.

MAMLAKAT EKSPORT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA SOLIQLARNING AHAMIYATI

Sobirova Muxlisa Sherali qizi

*TDIU huzuridagi O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari
va muammolari tayanch doktoranti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada mamlakat eksport salohiyatini oshirish jarayonida soliq siyosatining o'rnini va ta'sir mexanizmlari tahlil qilinadi. Eksportni rag'batlantiruvchi soliq instrumentlari, xususan, qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha imtiyozlar, foyda solig'i preferensiyalari hamda bojxona to'lovlarining optimallashtirilishi eksport samaradorligiga ta'siri nuqtai nazaridan o'rganilgan. Shuningdek, soliq yukining pasaytirilishi va barqaror soliq muhitining yaratilishi milliy ishlab chiqaruvchilarning raqobatbardoshligini oshirishdagi ahamiyati ilmiy asosda yoritilgan. Tadqiqot natijalari eksportni kengaytirishda samarali soliq mexanizmlarini qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Eksport samaradorligi, soliq siyosati, soliq imtiyozlari, QQS, foyda solig'i, bojxona to'lovlari, raqobatbardoshlik, tashqi savdo, fiskal mexanizm.

Jahon iqtisodiyoti globallasuv sharoitida mamlakatlarning barqaror rivojlanishi ko'p jihatdan ularning tashqi savdo faoliyatiga bog'liq. Ayniqsa, eksport hajmi va samaradorligi milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Eksport tushumlari valyuta barqarorligini ta'minlash, ishlab chiqarishni kengaytirish va yangi ish o'rinlarini yaratishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi¹⁷⁶. Shu nuqtai nazardan, davlat tomonidan olib boriladigan soliq siyosati eksportni rag'batlantirishda muhim instrument sifatida maydonga chiqadi¹⁷⁷. Soliq mexanizmlarining to'g'ri shakllantirilishi ishlab chiqaruvchilarning tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi va ularning xarajatlarini kamaytiradi.

Eksport samaradorligi — bu tashqi bozorlarga chiqarilgan mahsulotlardan olingan daromadning sarflangan resurslarga nisbati bilan ifodalanadigan iqtisodiy ko'rsatkichdir. U nafaqat eksport hajmi, balki mahsulotning qo'shilgan qiymati, rentabellik darajasi va valyuta tushumining barqarorligi bilan ham belgilanadi. Zamonaviy iqtisodiy nazariyalarga ko'ra, eksportning yuqori samaradorligi mamlakatning global qiymat zanjirlaridagi o'rnini mustahkamlaydi¹⁷⁸. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar eksporti iqtisodiy o'sish sur'atlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi¹⁷⁹.

Yuqori eksport samaradorligi quyidagi natijalarga olib keladi:

- ishlab chiqarish hajmining ortishi;
- texnologik yangilanish jarayonining tezlashuvi;
- valyuta tushumlarining ko'payishi;
- milliy valyutaning barqarorlashuvi.

Biroq eksport faoliyati yuqori xarajat va risk bilan bog'liq bo'lgani sababli davlat tomonidan fiskal qo'llab-quvvatlash mexanizmlari zarur hisoblanadi. Soliqlar yuqori qo'shilgan qiymatli ishlab chiqarishni rag'batlantirish, yangi ishlab chiqarishlarni rivojlantirish va mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun xom ashyoni ta'minlash orqali eksport samaradorligini oshirishning hal qiluvchi sanoat siyosati vositasidir. Strategik soliq siyosati, jumladan, xomashyoga eksport soliqlari va zamonaviy texnologiyalar importi uchun soliq imtiyozlari iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va uzoq muddatli eksport raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi¹⁸⁰. Soliqlar eksport faoliyatiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Ularning asosiy ta'sir yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

---

¹⁷⁶ World Bank. *World Development Report 2020*. Washington, DC, 2020.

¹⁷⁷ International Monetary Fund. *Fiscal Monitor: Tax Policy for Inclusive Growth*. Washington, DC, 2022.

¹⁷⁸ Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. *International Economics: Theory and Policy*. Boston, 2018.

¹⁷⁹ United Nations Conference on Trade and Development. *Trade and Development Report 2022*. New York, 2022.

¹⁸⁰ Madraximov, B. . (2025). THE ROLE OF TAXES IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY. *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(1), 1101–1103. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/ijai/article/view/71268>

1. Qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) mexanizmi. Eksport operatsiyalarida ko'plab mamlakatlarda nol stavka qo'llaniladi. Bu esa eksport qiluvchi korxonalariga ichki bozorda to'langan QQSni qaytarib olish imkonini beradi. Natijada mahsulot tannarxi pasayadi va xalqaro bozorda narx jihatidan raqobatbardoshlik oshadi.

2. Foyda solig'i bo'yicha imtiyozlar. Eksport hajmi yuqori bo'lgan korxonalar uchun foyda solig'i stavkasining pasaytirilishi yoki vaqtinchalik soliq ta'tili berilishi investitsion faollikni oshiradi. Bu esa ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

3. Bojxona to'lovlari va aksiz siyosati. Xomashyo va yarim tayyor mahsulot importida bojxona to'lovlarining kamaytirilishi eksportbop mahsulot ishlab chiqarish xarajatlarini pasaytiradi. Shu bilan birga, eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar uchun aksizlarning bekor qilinishi tashqi savdo hajmini oshiradi.

Soliq yukining yuqoriligi ishlab chiqarish tannarxining oshishiga olib keladi. Natijada eksport qilinayotgan mahsulotning xalqaro bozordagi narxi raqobatchilarnikidan yuqori bo'lib qolishi mumkin. Shu sababli soliq yukini maqbul darajada saqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Barqaror va prognoz qilinadigan soliq muhiti investorlarga ishonch beradi. Uzoq muddatli soliq strategiyasi mavjud bo'lsa, korxonalar eksport bozorlariga kirish uchun uzoq muddatli rejalashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. So'nggi yillarda O'zbekistonda eksportni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bir qator fiskal chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan:

- eksport operatsiyalariga nisbatan QQSning nol stavkasi;
- ayrim tarmoqlar uchun soliq imtiyozlari;
- eksport qiluvchi korxonalar uchun soddalashtirilgan tartiblar.

Ushbu chora-tadbirlar natijasida eksport hajmi va geografiyasi kengaymoqda. Shu bilan birga, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini oshirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Mamlakatimiz prezidenti ham bu masalaga chuqur yondashgan holda "yangi loyihalar, eng avvalo, yuqori qo'shilgan qiymatli va eksportbop mahsulot ishlab chiqarishga, xomashyo va energiya resurslaridan samarali foydalanishga, yuqori daromadli ish o'rinlari yaratib, mehnat unumdorligini oshirishga xizmat qilishi kerak" ekanligini yana bir bor qayd etdi¹⁸¹. Eksport samaradorligini oshirishda soliqlarning asosiy jihatlari quyidagilarda o'z aksini ifoda etadi:

Qo'shilgan qiymat eksportini rag'batlantirish: Eksport soliqlari ko'pincha xomashyo (masalan, teri xomashyosi) eksportini to'xtatish uchun qo'llaniladi, shu bilan birga yuqori qiymatga ega bo'lgan tayyor mahsulotlarga (masalan, charm buyumlar) mahalliy qayta ishlashni rag'batlantiradi. Bu nafaqat resurslarni qazib olishni emas, balki sanoatlashtirishni rag'batlantiradi.

Mahalliy ishlab chiqarish xarajatlarini pasaytirish: Xom ashyo eksportiga soliq solish orqali hukumatlar ushbu materiallarni mahalliy sanoat uchun

---

¹⁸¹ 2026-yil 13-fevralda Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida Toshkent viloyati Ohangaron tumanida o'tkazilgan "tarmoq va hududlarda yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlash bo'yicha asosiy vazifalar" muhokamasiga bag'ishlangan videoselekt yig'ilishidagi nutqidan.

arzonlashtiradi, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi va tayyor mahsulotlarni jahon bozorida raqobatbardosh qiladi.

Texnologik taraqqiyotni rag'batlantirish: ilg'or texnika va xomashyo importi uchun soliq imtiyozlari va imtiyozlari kompaniyalarga ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, sifat va quvvatni oshirish imkonini beradi.

Strategik sanoatni qo'llab-quvvatlash: Hukumatlar maxsus, yuqori texnologiyali yoki "yosh-nihol" sanoatlarni rivojlantirish uchun soliq imtiyozlaridan foydalanadilar va ularga xalqaro raqobat uchun zarur bo'lgan miqyosga erishishda yordam beradilar.

Iqtisodiy diversifikatsiya: Soliqlar bir nechta asosiy tovarlarga bo'lgan ishonchni kamaytirishga yordam beradi, yanada xilma-xil, barqaror va barqaror eksport portfelini rag'batlantiradi¹⁸².

Turli soliq tuzilmalarining rolini ko'rib chiqadigan bo'lsak, Eksport soliqlari ko'pincha narxlarni barqarorlashtirish uchun ishlatiladigan tovarlarning "ishlab chiqaruvchisiga soliq va mahalliy iste'molchiga subsidiya" vazifasini bajaradi. Korporativ daromad solig'i esa yuqori korporativ soliqlar investitsiyalarni susaytirishi orqali eksport hajmini kamaytirishi mumkin bo'lsa-da, yaxshi tuzilgan rag'batlantirish to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni va o'z navbatida yuqori qiymatli eksportni rag'batlantirishi mumkin¹⁸³. Muayyan sharoitlarda samarali bo'lishiga qaramay, ortiqcha eksport soliqlari ba'zan to'g'ri boshqarilmasa, ishlab chiqarishni rag'batlantirishni kamaytirishi mumkin. Shuning uchun, samaradorlik va texnologiyalarga investitsiyalarni rag'batlantiradigan muvozanatli soliq tizimi uzoq muddatli eksport muvaffaqiyatining kalitidir¹⁸⁴.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, soliq siyosati mamlakat eksport samaradorligini oshirishda strategik va tizimli ahamiyat kasb etadi. Eksport faoliyatiga nisbatan qo'llaniladigan soliq imtiyozlari, xususan, qo'shilgan qiymat solig'ining nol stavkasi, foyda solig'i bo'yicha preferensiyalar hamda bojxona to'lovlarining optimallashtirilishi ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish orqali milliy mahsulotlarning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini oshiradi. Bu esa o'z navbatida valyuta tushumlarining ko'payishi, ishlab chiqarish hajmining kengayishi va iqtisodiy o'sish sur'atlarining barqarorlashuviga xizmat qiladi. Shu bilan birga, eksport samaradorligi faqat soliq stavkalarini pasaytirish bilan cheklanmaydi. Muhim jihat — barqaror, prognoz qilinadigan va shaffof soliq muhitini yaratishdir. Uzoq muddatli fiskal barqarorlik investitsion faollikni rag'batlantiradi hamda korxonalariga tashqi bozorlarda mustahkam o'rin egallash

---

¹⁸² The role of Export taxes in the field of Primary Commodities. ISSN 1726-9466 ISBN 92-870-1243-1 Printed by the WTO Secretariat VII-2004, 1,000 © World Trade Organization, 2004.

¹⁸³ Su Yunqing , Lu Weijun. "The impact of enterprise income tax on firm export: Evidence from income tax revenue sharing reform in China" – Sciencedirect.com. Economic Analysis and Policy Volume 86, June 2025, Pages 1137-1158.

¹⁸⁴ Madraximov , B. . (2025). THE ROLE OF TAXES IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY. International Journal of Artificial Intelligence, 1(1), 1101-1103. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/ijai/article/view/71268>

imkonini beradi. Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq:

Birinchi, eksport ulushi yuqori bo'lgan korxonalar uchun differensial soliq stavkalarini joriy etish orqali ularning tashqi bozor faoliyatini yanada rag'batlantirish zarur.

Ikkinchi, yuqori qo'shilgan qiymatli va innovatsion mahsulot eksportiga nisbatan qo'shimcha soliq preferensiyalarini belgilash orqali iqtisodiyotning texnologik yangilanishini tezlashtirish mumkin.

Uchinchi, soliq ma'murchiligini to'liq raqamlashtirish va QQS qaytarish jarayonlarini soddalashtirish eksport qiluvchi subyektlar uchun ma'muriy yukni kamaytiradi hamda ularning aylanma mablag'larini tezroq tiklash imkonini beradi.

To'rtinchi, fiskal rag'batlar sanoat siyosati bilan uyg'un holda amalga oshirilsa, eksport tarkibida xomashyo ulushini kamaytirib, tayyor mahsulotlar ulushini oshirishga erishish mumkin bo'ladi.

Umuman olganda, eksportni qo'llab-quvvatlovchi samarali soliq mexanizmlarini shakllantirish mamlakatning xalqaro iqtisodiy makondagi pozitsiyasini mustahkamlash, tashqi savdo balansini yaxshilash hamda barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 2026-yil 13-fevralda Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida Toshkent viloyati Ohangaron tumanida o'tkazilgan "tarmoq va hududlarda yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlash bo'yicha asosiy vazifalar" muhokamasiga bag'ishlangan videoselekt yig'ilishidagi nutqidan.

2. World Bank. *World Development Report 2020*. Washington, DC, 2020.

3. International Monetary Fund. *Fiscal Monitor: Tax Policy for Inclusive Growth*. Washington, DC, 2022.

4. Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. *International Economics: Theory and Policy*. Boston, 2018.

5. United Nations Conference on Trade and Development. *Trade and Development Report 2022*. New York, 2022.

6. Madraximov, B. . (2025). THE ROLE OF TAXES IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY. *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(1), 1101–1103. Retrieved from

<https://inlibrary.uz/index.php/ijai/article/view/71268>.

7. *The role of Export taxes in the field of Primary Commodities*. ISSN 1726-9466 ISBN 92-870-1243-1 Printed by the WTO Secretariat VII-2004, 1,000 © World Trade Organization, 2004.

8. Su Yunqing , Lu Weijun. "The impact of enterprise income tax on firm export: Evidence from income tax revenue sharing reform in China" – *Sciencedirect.com. Economic Analysis and Policy* Volume 86, June 2025, Pages 1137-1158.